

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ОБРАЗИ АРКАДІЇ: ВІД УТОПІЧНОЇ ДО УРБАНІСТИЧНОЇ <i>Маціборко Євгеній, Водько Владислав</i>	158
УНІВЕРСАЛИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО, ЯК ДЖЕРЕЛО РЕГУЛЮВАННЯ ПОЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН З ДУХОВЕНСТВОМ <i>Мірошніков Ярослав, Бачинська Олена</i>	167
ВІЙНИ СКІФІВ В ОПИСІ АНТИЧНИХ АВТОРІВ: ХРОНОЛОГІЧНИЙ ОГЛЯД <i>Мунтян Вадим, Бруяко Ігор</i>	179
РОЗБУДОВА РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В ОДЕСІ В ХІХ СТОЛІТТІ <i>Огир Олександра, Діанова Наталія</i>	187
РОЛЬ ЖІНОК У МЕЦЕНАТСТВІ ЗА ЧАСІВ КНЯЖОЇ ДОБИ <i>Островська Валерія, Сітарчук Роман</i>	196
ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ЕЛІТИ В ОДЕСІ В ПЕРІОД НЕПу: ПОЛІТИКА, ЕКОНОМІКА ТА КУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ <i>Павлов Роман, Савченко Віктор</i>	202
УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА В КАНАДІ <i>Рябоконь Дарія, Савченко Віктор</i>	208
ЛІТЕРАТУРНО – МИСТЕЦЬКІ ОСЕРЕДКИ ОДЕСИ В 1920 – Х РОКАХ: ВІД «ГАРТУ» ДО «ВАПЛІТЕ» <i>Солодка Марія, Савченко Віктор</i>	215
ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК КУОРТУ СЕРГІЇВКА, ЙОГО РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ <i>Теплякова Єлизавета, Водько Владислав</i>	221
ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ЕТНОГРАФА МИКОЛИ МАРКЕВИЧА <i>Торубара Вікторія, Шаповал Лариса</i>	230
НІМЕЦЬКІ КОЛОНІСТИ НА ТЕРЕНАХ ОДЕЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІІІ-ХІХ СТ. <i>Федотов Нікіта, Водько Владислав</i>	235

Маціборко Євгеній, здобувач першого рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Водько Владислав, доктор філософії, асистент кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 930.85:008(477.74)

ОБРАЗИ АРКАДІЇ: ВІД УТОПІЧНОЇ ДО УРБАНІСТИЧНОЇ

Анотація. У даній статті досліджується трансформація утопічного образу Аркадії, його проєкція на одеську Аркадію, зміна її образів та характеру сприйняття, а також питання про символічну смерть пасторальної Аркадії у контексті комерціалізації та урбанізації курорту.

Ключові слова: античність, Аркадія, утопія, пастораль, курорт.

Курорт «Аркадія» вже майже півтора сторіччя приваблює гостей та жителів міста Одеси, незважаючи на неодноразову зміну образу та формації. За даними порталу «Leodessa» в другій половині 20 ст. популярність одеської Аркадії досягала рівня півмільйона відвідувачів щорічно [21], щодо 21 ст. деякі джерела стверджують про чотири мільйони лише за 2020 р., хоча це важко корелюється із інформацією про 2 мільйони гостей міста загалом за зазначений рік [15]. В будь-якому разі, Аркадія стала одним із найпопулярніших морських курортів північного Причорномор'я, сформувавши за час свого розвитку власну естетику та міфологію, яка залишається малодослідженою.

Найбільш комплексний та детальний опис одеської Аркадії здійснив Дмитро Жданов у книзі «Історії старої Аркадії» [17], щодо літературно-філософського образу Аркадії як утопії,

необхідно виділити такі роботи як: «Ancient Ritual and the Search for Arcadia: From Vergil to Poussin» [20], «Golden Age in Arcadia» [22], «"Et in Arcadia ego": Пуссен и элегическая традиция» [16] та інш.

Комплекс джерел є вкрай строкатим і складається з наративних текстів від античної епохи до 21 ст. Серед яких: «Epinician Odes» Вакхїліда [10], «Histories» Полібія [13], «Eclogues/Bucolics» Вергілія [1], повість Гоголя «Старосветские помещики» [2], випуск «Одесского альманаха» за 1839 р. [7], повість Костянтина Паустовського «Время больших ожиданий» [8], книга Аркадія Львова «Большое солнце Одессы» [5], мемуари Андрія Добролюбського «Одессея одного археолога» [4] та інш.

Вперше топонім Аркадія згадується ще в Іліаді Гомера [3, с.7], після чого регулярно фігурує в текстах грецьких авторів, однак, не в контексті раю на землі, а лише як один із багаточисельних регіонів Еллади. Слід зазначити, що деякі характерні, для більш пізнього образу Аркадії в літературі, риси, закладаються вже в грецький період. Серед них слід виокремити: переважно скотарський характер господарства [10], прихильність населення саме до музичного мистецтва [13, с.297-298], а також образ Аркадії як обителі богів, зокрема Гермеса та Пана [11],[12].

Образ Аркадії як регіонального уособлення минулого золотого віку згадується вже в римській літературі Вергілієм, хоча подібні концепції ностальгії за неіснуючою давниною відомі ще із шумерських джерел [22, с.8].

Вергілій у «Еклогах/Буколіках» описує сучасну йому ситуацію, як період нестабільності та несправедливості [1]. Наслідуючи думку Гесіода про п'ять сторіч людської історії, він вводить теорію про їх циклічність, подібна концепція означає, що за «залізним сторіччям» страждань має знову наступити «золоте». Саме прихід «золотого сторіччя» символізує народження немовляти у четвертій еклозі [1], в якому більшість дослідників вбачають образ Октавіана Августа [20, с.7]. Подібні обставини переносять Аркадію у іншу площину, де окрім ностальгії за втраченим раєм існує ще й мета до його відродження, але вже під егідою Риму [20, с.5].

Однак, подальшого розвитку утопічної концепції Аркадії в античний період не відбувається, навпаки, популярність даної тематики поступово затишає. Ситуація змінюється лише напочатку 16 ст. після того, як один із представників італійського Відродження – Якопо Саннадзаро, в 1504 р. публікує роман «Аркадія». Цей твір стає натхненням для відродження інтересу, як до самої Аркадії, так і до пасторального жанру взагалі. Саннадзаро, незважаючи на очевидне наслідування творами Вергілія, не розвиває його ідею відновлення «золотого сторіччя», навпроти – говорить про недосяжність та ілюзорність Аркадії, закликаючи цінувати реальність [19, с.5-7].

Нові сенси Аркадія отримує після 1622 р. коли Гверчіно закінчує роботу над картиною «Et in Arcadia ego». На полотні зображено двох пастухів, що розглядають череп, поруч із яким напис: «et in Arcadia ego» (в пер. з лат. – і я є в Аркадії), що сприймається як послання від самої смерті і відсилає нас до класичного «memento mori». Однак, в 1635 р. Пуссен закінчує полотно із аналогічною назвою, в якому компанія розглядає надгробок із тим же текстом: «et in Arcadia ego», але через відсутність черепа, більш спокійний вид пастухів і наявність серед них вродливої молодой жінки, можливою стає інтерпретація у зовсім іншому ключі (в пер. з лат. – і я був в Аркадії). Ця зміна переносить нас від страху перед невмодною смертю до роздумів про минулу ідилію, хоча і з усвідомленням її неминучого кінця [16, с.3-4].

На територію Російської імперії образ Аркадії вперше проник лише наприкінці 18 ст., разом із потоком іншої європейської літературної спадщини. Слід зазначити, що в західній літературі концепції Аркадії проходили ідеологічну еволюцію, поступово замінюючи та доповнюючи одна одну, однак, до Російської імперії вони поступали майже одночасно, що привело до існування одразу декількох бачень Аркадії, які відверто конфліктували між собою [19, с.4].

Найбільша ідеологічна прірва сформувалася між класичною пасторальною аркадійською ідилією, надхненною ще Вергілієм та скептицизмом Нового часу, що розглядав Аркадію як

нездійсненну утопію. Серед останніх, в Росії найбільший вплив мали Шиллер та Шопенгауер [19, с.16-17].

На території України перші аркадійські мотиви, хоча і без прямого згадування самої Аркадії, ввів Микола Гоголь у своїй поемі «Ганц Кюхельгартен», що побачила світ у 1829 р. [19, с.19]. Хоча найглибше дана тематика розвивається у повісті «Старосветские помещики», в якій «отдаленные деревни Малоросии» зображаються як місце «буколистической жизни» [2, с.1-2]., що відсилає нас до Вергілія. Однак, як в «Ганце Кюхельгартене», так і в «Старосветских помещиках» аркадійська ідилія в решті-решт скидає маски, якщо в першому творі головний герой сам доходить до думки про нереальність утопії, то в другому – автор дбайливо допомагає читачу це побачити самотійно, замінюючи «буколистическую жизнь» на «величайшее растройство и упущение в делах хозяйских» [2, с.21].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що хоча б частина освіченої публіки Півдня України, в першій половині 19 ст. вже була знайома з концепцією аркадійської ідилії. Першим відомим застосуванням терміну «Аркадія» стосовно сьогоденнього однойменного району міста Одеси є згадка в «Одесском альманахе» за 1839 р. Костянтином Зеленецьким [7, с.193]. Слід зазначити, що порівняння стосувалося лише дачі родини Струдзи та її околиць, яка знаходилася в районі сучасного Гагарінського плато [17, с.7].

Подальше найменування території в районі плато та сучасної алеї, у відомих нам писемних джерелах, здійснювалося за прізвищами власників ділянок та дач, але судячи із всього, термін «Аркадія» закріпився за даним районом. У повідомленні міської влади від 1891 р., у контексті новини про план створення кінної-залізної дороги, досліджувана місцевість згадується як «известная под названием долина Аркадия» [17, с.39]. А після відкриття дороги в 1894 р. і курорту в 1895 р. назва Аркадія вже впевнено закріпилася в пресі та масовій культурі [17, с.20].

Напрошується припущення, що для осіб, які займалися розвитком курорту, «Аркадія» була в першу чергу рекламним засобом, оскільки пасторальні краєвиди швидко були замінені на

готелі та ресторани, а місцевість в пресі порівнювалася ще й з краєвидами Богемії, Швейцарії та Рив'єри [17, с.30].

В будь-якому разі, одеська Аркадія процвітала, в путівнику за 1914 р. її було названо «самым фешенебельным курортным местом Одессы» [6, с.186]. Однак, «золоте сторіччя» не могло тривати довго, Аркадія, як і вся Одеса, постраждала в результаті подій 1914-1921 рр., знову відкрившись лише в 1922 р., але переважно для партійної номенклатури. Незважаючи на плачевний стан та важкодоступність, вона продовжувала притягувати до себе порівняння з античністю, Костянтин Паустовський у повісті «Время больших ожиданий» описував її так: «Когда наступало лето, то Аркадия напоминала руины римских вилл – Боргезе, Альдобрандини или Конти. Сухой плещ оббивал треснувшие колонны с отбитой штукатуркой» [8, с.93].

З другої половини 20 ст. одеська Аркадія поступово стала приймати нову іпостась – санаторної ідилії, територія курорту збільшувалась, а разом із ним і топонім Аркадія, що вийшов за рамки алеї та найближчого плато. Це явище отримало згадку у книзі «Большое солнце Одессы», в якій Ново-Аркадійська дорога, що стала проспектом Шевченка в 1964 р.[9], порівнюється із околицями Мадриду та Сарагоси [5, с.118].

«Золоте сторіччя» знову закінчилося для Аркадії в 90-их рр. 20 ст. і хоча різкого занепаду не відбулося, епохою процвітання цей період назвати складно. Однак, на початку 21 ст. одеська Аркадія отримала свій новий образ, після появи низки готелів, ресторанів та клубів, вона стала центром нічного життя міста. До речі, традиція маркетингового загравання із античною тематикою продовжувалася і два найвідоміших нічних заклади отримали свою назву на честь карфагено-римської Ібіси та грецької Ітаки [14].

Процес чергового перетворення відображений у мемуарах Андрія Добролюбського «Одессея одного археолога», де професор згадує кіз, які гуляли по вулицях одеської Аркадії, неначе по обителі Пана, однак, ідилія закінчилася після того, як: «вокруг вырос богатый квартал, с особняками, волкодавами и бульдогами на золотых цепях» [4, с. 20].

В 2013 р. аркадійська алея закривається на реконструкцію, результати якої були представлені громадськості вже в травні 2014 р. [14]. Публіка сприйняла оновлення неоднозначно, але щодо одного можна сказати впевнено – залишки утопічної пасторалі остаточно покинули одеську Аркадію.

Висновки. Образ Аркадії в літературі, з самого початку побудови міфу про пасторальну ідилію, мав мало спільного із Аркадією грецькою і подальший розвиток утопічних уявлень все більше віддалявся від регіону Греції. Ці обставини дозволили цілком органічно перенести Аркадію із Еллади до Понту, де вона отримала нову іпостась. Незважаючи на певний скепсис та критику самої концепції пасторальної ідилії в літературі Російської імперії в 19 ст., період «золотого сторіччя» Одеси став «золотим» і для одеської Аркадії. Однак, необхідно визнати, що майже одразу після початку публічного використання, він перейшов із розряду поетичного порівняння до маркетингового засобу. Переживши ряд періодів занепаду, зокрема напочатку та наприкінці 20 ст., Аркадія продовжувала відроджуватися, хоча кожен раз змінювала свій образ, але залишалася місцем для відпочинку тіла і душі. Сьогоднішня Аркадія не має нічого спільного із пастораллю чи ідилією, але чи може це бути викликано не черговою кризою, а зміною образу та концепції утопії у суспільстві.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

1. Вергілій. Буколіки / пер. з латина М. Зеров. Дніпро, 1990.
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3630> (дат а звернення: 16.04.2025).
2. Гоголь Н. Старосветские помещики. 21 с.
URL: <https://www.bookchain.ai/read/gogol-n-v-1/starosvetskie-pomeshchiki> (дата звернення: 16.04.2025).
3. Гомер. Іліада / пер. з давньогр. Б. Тен. 86 с.
URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=529&page=7> (дата звернення: 16.04.2025).
4. Добролюбский А. Одессея одного археолога. Санкт-Петербург : Нестор-История, 2009. 206 с.

- URL: <https://issuu.com/adobrol/docs/odesseya1-7> (дата звернення: 16.04.2025).
5. Львов А. Большое солнце Одессы. Мюнхен : Khazaria, 1981. 304 с. URL: <https://i.twirpx.link/file/3296849/> (дата звернення: 16.04.2025).
 6. Москвич Г. Иллюстрированный практический путеводитель по Одессе с приложением : плана Одессы, исполненного в красках, плана порта, расписания рейсов пароходов, 30 иллюстраций и проч. 10-те вид. Санкт-Петербург, 1914. 223 с. URL: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/handle/store/2292> (дата звернення: 16.04.2025).
 7. Одесский альманах на 1839 год. Городская типография. URL: <http://rarebook.onu.edu.ua:8081/handle/store/2103?locale=en> (дата звернення: 16.04.2025).
 8. Паустовский К. Время больших ожиданий. Одесса : Пласке, 2012. 486 с. URL: <https://museum-literature.odessa.ua/wp-content/uploads/2019/09/Paustovsky-K.-Vremya-bolshyh-ozhydanyy-Rasskazy-dnevnyky-pysma-.pdf> (дата звернення: 16.04.2025).
 9. Рішення виконавчого комітету Одеської міської ради депутатів трудящих № 125 про перейменування вулиці Ново-Аркадійської в проспект Шевченко. 4 берез. 1964 р. *Держ. архів Од. обл.* 209 річниця з дня народження Тараса Григоровича Шевченка. URL: <https://archive.od.gov.ua/main/vystavky-on-lajn/dorichnyczi-kobzarya-vystavka-on-lajn/> (дата звернення: 16.04.2025).
 10. Bacchylides. Ode 11 For Alexidamus of Metapontion Boys' Wrestling at Delphi. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0064:book=Ep:poem=11> (date of access: 16.04.2025).
 11. Hymn 18 to Hermes. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0138:hymn=18> (date of access: 16.04.2025).

12. Hymn 19 to Pan. *Perseus Digital Library*. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0138:hymn=19> (date of access: 16.04.2025).
13. Polybius. The Histories. London : Macmillan & Co, 1889. 602 p. URL: <https://www.gutenberg.org/files/44125/44125-h/44125-h.htm> (date of access: 16.04.2025).

Література

14. Анна В. Райское место: история одесской Аркадии. *048.ua*. URL: <https://www.048.ua/news/3130324/rajskoe-mesto-istoria-odesskoj-arkadii-foto> (дата звернення: 17.04.2025).
15. «Аркадия» – самый популярный пляж Одессы. *Аквапарк Одеса*. URL: https://aquaparkodessa.com.ua/ru/otdih-v-odesse/Arkadiya_samyj_populyarnyj_plyazh_Odessy.htm (дата звернення: 17.04.2025).
16. Душенко К. Панофски Э. "Et in Arcadia ego": Пуссен и элегическая традиция. *cyberleninka*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/panofski-e-et-in-arcadia-ego-pussen-i-elegicheskaya-traditsiya> (дата звернення: 17.04.2025).
17. Жданов Д. К. Історії старої Аркадії. Одеса : Фрідман О. С., 2023. 83 с.
18. Знаменитая Аркадия: чем привлекает туристов этот район Одессы. *048.ua - Сайт міста Одеси*. URL: <https://www.048.ua/news/2082105/znamenitaa-arkadia-cem-privlekaet-turistov-etot-rajon-odessy> (дата звернення: 17.04.2025).
19. Тирген П. Образы Аркадии в русской литературе XVIII-XIX вв. *cyberleninka*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obrazy-arkadii-v-russkoy-literature-xviii-xix-vv> (дата звернення: 17.04.2025).
20. Anagnostou-Laoutides E. Ancient Ritual and the Search for Arcadia: From Vergil to Poussin. *Academia.edu*. URL: https://www.academia.edu/49433677/Ancient_Ritual_and_the_Search_for_Arcadia_From_Vergil_to_Poussin (date of access: 17.04.2025).

21. Arcadia Odessa Ukraine - the most popular beach in Odessa. *Odessa travel guide*. URL: <https://leodessa.com/arcadia-odessa/> (date of access: 17.04.2025).
22. Fantazzi C. Golden Age in Arcadia. *jstor*. URL: https://www.jstor.org/stable/41528981?read-now=1&seq=26#page_scan_tab_contents (date of access: 17.04.2025).

Matsiborko Yevhenii, a first-level of higher education student, majoring in 014 Secondary Education (History)

Vodko Vladyslav, PhD, Assistant of the Department of History of Ukraine
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky

Odesa

IMAGES OF ARCADIA: FROM UTOPIAN TO URBAN

Abstract. *This article examines the transformation of the utopian image of Arcadia, its projection onto Odesa Arcadia, the change in its images and the nature of its perception, as well as the question of the symbolic death of pastoral Arcadia in the context of commercialisation and urbanisation of the resort.*

Key words: *antiquity, Arcadia, utopia, pastoral, resort.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.